

Principiul disponibilității părților în procesul civil *versus* principiul rolului activ al judecătorului în aflarea adevărului: corelații, interferențe, limite

The principle of parties' availability in the civil process versus the principle of the judge's active role in finding the truth: correlations, interference, limits

Lect. univ. dr. **Florina POPA***
Universitatea de Vest din Timișoara
Facultatea de Drept

Abstract

Considered to be one of the specific differences between the civil process and the criminal process, the principle of availability is, at the same time, the most important manifestation of the autonomy of will in the matter of civil procedural law. The current Code of Civil Procedure establishes, more or less explicitly, a mix between the features of the accusatory system, which reserves to the court a neutral role in the trial, of a simple arbitrator, and those specific to the inquisitorial system (more consistent in number), a system that recognizes the judge the prerogative of the active role, in order to find out the truth, – the premise of pronouncing a sound and legal decision. The present approach aims to analyze the extent to which the judge's role in finding the truth in the civil process can limit the prerogatives conferred on the parties by the principle of availability.

Keywords: *the principle of the parties' availability in the civil process; the principle of the active role of the judge in finding the truth; the legal qualification of the acts and facts deduced from the judgment.*

Rezumat

Considerat a fi una dintre diferențele specifice de esență între procesul civil și procesul penal, principiul disponibilității reprezintă, în același timp, manifestarea cea mai pregnantă a autonomiei de voință în materia dreptului procesual civil. Actualul Cod de procedură civilă consacră, mai mult sau mai puțin explicit, un melanj între trăsăturile sistemului acuzatorial, care rezervă instanței un rol neutru în proces, de simplu arbitru, și cele specifice sistemului inchizitorial (mai consistente ca număr), sistem care recunoaște judecătorului prerogativa rolului activ, în scopul aflării adevărului, – premisă a pronunțării unei hotărâri temeinice și legale. Prezentul demers își propune să analizeze în ce măsură rolul judecătorului în aflarea adevărului în procesul civil poate limita prerogativele conferite părților de principiul disponibilității.

Cuvinte-cheie: *principiul disponibilității părților în procesul civil; principiul rolului activ al judecătorului în aflarea adevărului; calificarea juridică a actelor și faptelor deduse judecății.*

1. Procedura acuzatorială versus procedura inchizitorială

Procedura acuzatorială este indisolubil legată de principiul autonomiei de voință, care, corelativ principiul libertății contractuale specific dreptului material¹, conferă titularilor de drepturi procesuale

* florina.popa@e-uvt.ro.

¹ A se vedea: A.- A. Chiș, Gh.-L. Zidaru, *Rolul judecătorului în procesul civil*, Editura Universul Juridic, București, 2015, p. 13. Pentru aplicațiile principiului libertății contractuale în procesul civil, a se vedea: S. Popa, *Aplicarea principiului libertății contractuale în dreptul procesual civil potrivit statornicirilor din noul Cod de procedură civilă*, în „Dreptul” nr. 9/2013, p. 36-61.

posibilitatea de a decide „când, cum și împotriva cui trebuie să se îndrepte în căutarea dreptății”². În cadrul procedurii acuzatoriale, părțile sunt libere să decidă soarta litigiului, fără ca instanța judecătorească să poată interveni în numele ordinii publice, pentru a cenzura obiectul sau cauza cererii de chemare în judecată, și nici actele de dispoziție ale părților.

La polul opus, sistemul inchizitorial concretizează rolul intervenționist al statului în desfășurarea procedurilor judiciare, care se transpune în rolul activ al judecătorului în procesul civil. Ca urmare, prerogativele pe care instanța le poate exercita din oficiu – iar uneori este chiar ținută de reguli imperative să le exercite – sunt multiple, și debutează prin verificarea întrunirii simultane și cumulative a condițiilor de exercitare a acțiunii în justiție, la momentul demarării litigiului, dar concretizează numeroase aplicații și pe parcursul derulării etapelor acestuia.

Pe tot parcursul procesului, judecătorul este dator „să stăruie, prin toate mijloacele legale, pentru a preveni orice greșală privind aflarea adevărului în cauză, pe baza stabilirii faptelor și prin aplicarea corectă a legii, în scopul pronunțării unei hotărâri temeinice și legale (...)” – potrivit art. 22 alin. (2) C. pr. civ. În cuprinsul aceluiași articol, legiuitorul instituie și „instrumentele” la care poate apela judecătorul pentru aflarea adevărului: acesta poate solicita părților explicații, oral sau în scris, cu privire la situația de fapt, dar și cu privire la motivarea în drept, pe care părțile le invocă, urmând să pună în dezbateră acestora orice împrejurări de fapt sau de drept, **indiferent dacă sunt menționate sau nu în cererea de chemare în judecată sau în întâmpinare**; judecătorul poate dispune administrarea probelor necesare aflării adevărului în cauză, precum și alte măsuri prevăzute de lege, **chiar dacă părțile s-ar împotrivi**. Mai mult decât atât, judecătorul **poate** – iar uneori, chiar **trebuie** – să aibă inițiativa lărgirii cadrului procesual, prin introducerea în cauză a altor persoane, însă „în condițiile legii”, potrivit art. 22 alin. (3) C. pr. civ. (reglementarea de principiu a instituției introducerii forțate, din oficiu, a terților în proces fiind reglementată de dispozițiile art. 78 C. pr. civ.).

Așadar, potrivit principiilor procedurii inchizitoriale, chiar dacă inițiativa intentării acțiunii civile aparține, în principiu, subiectului de drept care justifică un interes, statul trebuie vegheze la bunul mers al procedurii de judecată a litigiului, iar ulterior, la desfășurarea procedurii de executare a hotărârii judecătorești, întrucât statul este garantul păcii sociale, iar una din căile de menținere a acesteia este tocmai buna administrare a justiției. Astfel, chiar dacă părților li se recunoaște o anumită autonomie în a dispune de obiectul procesului, aceasta nu le conferă prerogativa de a conduce mersul procedurii³. Așa cum s-a spus, justiția nu este doar una dintre puterile statului, ci, în același timp, unul dintre cele mai importante servicii publice datorate cetățeanului, „ce obligă statul să tranșeze cât mai rapid o stare de conflict social privat dar și să caute adevărul obiectiv, dând forță autorității de lucru judecat prin emiterea unei hotărâri legale și temeinice (...)”⁴.

2. Principiul disponibilității părților în procesul civil consacră autonomia de voință a acestora în exercitarea anumitor prerogative procesuale

Principiul disponibilității este consacrat *expressis verbis* prin dispozițiile art. 9 C. pr. civ., care statuează că:

„(1) Procesul civil **poate fi pornit la cererea celui interesat**, sau, în cazurile anume prevăzute de lege, la cererea altei persoane, organizații ori a unei autorități sau instituții publice ori de interes public.

(2) Obiectul și limitele procesului sunt stabilite prin cererile și apărările părților.

² C. Alexe, *Rolul activ al judecătorului și abuzul de drept în procesul civil român actual*, în *Pandectele române* nr. 2/2005, p. 189. În opinia autoarei, „îngăduind astfel deplina libertate a părților, se asigură ocazia ca judecătorul să se lase pur și simplu convins de partea care reușea să își „împacheteze” cât mai bine susținerile, indiferent dacă câștigul său de cauză corespundea, ori nu, cu adevărul judiciar”.

³ În opinia autorului I. Deleanu, „procedura civilă este „acuzatorie” prin însăși natura ei, putându-se spune, metaforic, că procesul este „proprietatea părților” (...)” - a se vedea I. Deleanu, *Tratat de procedură civilă*, vol. I, Editura Universul Juridic, București, 2013, p. 215.

⁴ C. Alexe, *Rolul activ al judecătorului și abuzul de drept în procesul civil român actual*, (op. cit.), p. 191. În același sens, a se vedea și C. Roșu, *Principiul disponibilității în procesul civil*, în volum *In honorem Gheorghe Mihai*, Editura Universul Juridic, București, 2016, p. 238, unde autoarea în mod judicios subliniază că „(...) principiul disponibilității în procesul civil nu absolvă statul – prin autoritățile sale competente – de obligațiile pozitive ce-i revin pentru asigurarea efectivității drepturilor procesuale ale părților”.

(3) **În condițiile legii, partea poate, după caz, renunța la judecarea cererii de chemare în judecată sau la însuși dreptul pretins, poate recunoaște pretențiile părții adverse, se poate învoi cu aceasta pentru a pune capăt, în tot sau în parte, procesului, poate renunța la exercitarea căilor de atac ori la executarea unei hotărâri. De asemenea, partea poate dispune de drepturile sale în orice mod permis de lege.**"

În doctrină s-a arătat că, în esență, principiul disponibilității „constă în recunoașterea dreptului părții de a hotărî pornirea procesului civil, de a dispune de obiectul acestuia și de mijloacele de apărare”⁵, iar conținutul acestui principiu include următoarele componente⁶:

a) dreptul persoanei interesate (sau al unei alte entități dintre cele vizate de art. 37 C. pr. civ., sau al procurorului, în condițiile art. 92 C. pr. civ.) de a porni sau nu procesul;

b) dreptul de a determina cadrul procesual, „atât din punct de vedere al obiectului, cauzei și părților, cât și din perspectiva apărărilor formulate în proces”⁷;

c) dreptul de a pune capăt procesului, prin intermediul actelor procesuale de dispoziție (renunțarea la judecată; renunțarea la însuși dreptul pretins; achiesarea; tranzacția).

Principiul disponibilității apare ca fiind o reflexie a libertății de voință a părților litigante, manifestată însă în perimetrul drepturilor procesuale ale acestora. În pofida impresiei de exorbitanță pe care ar putea să o inducă posibila corelație cu principiul autonomiei voinței părților, dacă analizăm principiul disponibilității în contextul celorlalte principii ce guvernează procesul civil remarcăm limitele în care disponibilitatea părților trebuie totuși să se cantoneze. Astfel, observăm că, oarecum contrar sensului neechivoc ce se desprinde din formularea alin. (2) al art. 9 C. pr. civ., prerogativele conferite părților litigante de anterior evocatele dispoziții legale nu pot fi exercitate discreționar, ci doar în corelație cu celelalte principii ale procesului civil⁸: principiul legalității, principiul rolului judecătorului în aflarea adevărului, principiul contradictorialității, principiul respectării dreptului la apărare etc.

3. Principiul rolului activ al judecătorului, premisă a aflării adevărului în cauză. În ce condiții poate fi modificat de către judecător cadrul procesual configurat de părți?

În baza principiului disponibilității persoanele interesate pot decide **dacă și când** să sesizeze instanța de judecată, și **împotriva cui** să pornească procesul, iar persoanele chemate în judecată pot decide **dacă și cum** să – și formuleze apărărilor, și, respectiv, **dacă** să valorifice sau nu în procesul deja inițiat pretenții proprii împotriva reclamantului, „derivând din același raport juridic, sau strâns legate de acesta” [art. 209 alin.

(1) C. pr. civ.], iar în ipoteza în care formulează cerere reconvențională, **dacă** să cheme sau nu în judecată și alte persoane decât reclamantul⁹.

⁵ A se vedea: I. Stoenescu, G. Porumb, *Drept procesual civil român, (op. cit.)*, p. 62. În același sens, a se vedea: G. Boroi, M. Stancu, *Fișe de procedură civilă*, Editura Hamangiu, București, 2019, p. 8-12; M. Tăbărcă, *Procedura civilă în fișe de revizuire (Ediția a II-a)*, Editura Solomon, București, 2019, p. 15-18; A. Tabacu, *Drept procesual civil. Legislație internă și internațională. Doctrină și jurisprudență*, Editura Universul Juridic, București, 2019, p. 49 și urm.; C. Roșu, *Principiul disponibilității în procesul civil (op. cit.)*, p. 233 și urm.; M. Dinu, *Drept procesual civil*, Editura Hamangiu, București, 2020, p. 28-29.

⁶ M. Stancu, D. N. Theohari, M. Eftimie, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, vol. I (art. 1-455), Editura Hamangiu, București, 2016, p. 37. În același sens, a se vedea și: I. Stoenescu, S. Zilberstein, *Drept procesual civil. Teoria generală (op. cit.)* p. 127-130, care relevă însă că „atunci când dreptul de a dispune de obiectul procesului – fie de dreptul material, fie de mijloacele procedurale respective – este folosit potrivit legii, intereselor statului, sau pentru a se aduce atingere intereselor legitime ale altor persoane, instanța de judecată trebuie să împiedice actul de dispoziție să-și producă aceste efecte”. Cu privire la posibilitatea cenzurării actelor de dispoziție de către instanța de judecată, a se vedea și: I. Leș, *Reflecții privitoare la controlul judecătoresc asupra actelor de dispoziție ale părților în procesul civil*, în „Dreptul” nr. 3/2016, p. 9-21

⁷ M. Stancu, D. N. Theohari, M. Eftimie, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole (op. cit.)* p. 37. Într-o lucrare recent se arată că „prin materializarea principiului disponibilității sub unul sau mai multe dintre aspectele sale, se stabilesc limitele investirii instanței”. – A. Carali, *Rolul activ al judecătorului în procesul civil: Când? În ce limite? Cum?*, în Revista „Themis” nr. 1/2016, p. 63.

⁸ În același sens, C. Roșu, *Principiul disponibilității în procesul civil (op. cit.)*, p. 233.

⁹ Pe de altă parte, cei interesați în soluționarea unui diferend au și opțiunea de a nu sesiza instanțele de drept comun, putând recurge la proceduri de soluționare alternativă a litigiilor, la mediere sau arbitraj.

În ceea ce privește crearea cadrului procesual subiectiv, reclamantul¹⁰ este cel care, în principiu, decide pe cine să cheme în judecată, cu unele excepții, însă. Astfel, potrivit art. 78 alin. (1) C. pr. civ., în procedura necontencioasă, precum și în cazurile prevăzute de lege în procedura contencioasă, judecătorul va dispune din oficiu introducerea în cauză a altor persoane, **chiar dacă părțile se împotrivesc (s.n.)**, ceea ce semnifică o limitare neechivocă a efectelor principiului disponibilității¹¹. Spre deosebire de ipotezele reglementate de dispozițiile alin. (1) al art. 78 C. pr. civ., cele vizate de alin. (2) al aceluiași articol par să limiteze ingerința instanței în modificarea cadrului procesual, tocmai „în numele” principiului disponibilității. Astfel, dacă instanța ajunge la concluzia că natura dreptului litigios presupune crearea unui litisconsorțiu procesual subiectiv obligatoriu (al cărui caracter obligatoriu a fost ignorat de reclamant), aceasta va da eficiență dispozițiilor art. 78 alin. (2) C. pr. civ. potrivit cu care „*în materie contencioasă, când raportul juridic dedus judecății o impune, judecătorul va pune în discuția părților necesitatea introducerii în cauză a altor persoane*”¹². Dacă niciuna dintre părțile litigante nu înțelege să solicite introducerea în cauză a terțului, iar judecătorul apreciază că pricina nu poate fi soluționată fără participarea terțului, potrivit dispozițiilor alin. (2) al art. 78 C. pr. civ. instanța va respinge cererea, fără a se pronunța pe fond¹³.

În concluzie, deși „*consecința logică a principiului disponibilității ar trebui să fie imutabilitatea litigiului și a părților din litigiu*”¹⁴, această caracteristică nu trebuie absolutizată. Astfel, chiar dacă reclamantul a creat *ab initio* un anumit cadru procesual, este posibil ca acesta să fie modificat ulterior, fie ca urmare a intervențiilor voluntare ale terților în proces (fie principale, fie accesorii, fie de ambele categorii), fie ca urmare a inițiativei reclamantului¹⁵, sau a celorlalte părți litigante¹⁶, sau chiar a instanței

¹⁰ Și, respectiv, pârâtu – reclamant reconvențional.

¹¹ Într-o opinie doctrinară, caracterul obligatoriu al introducerii în cauză a terților rezultă din modul de formulare a textului – „*judecătorul va dispune (...)*”. Per a contrario, „*acolo unde legea nu dispune expres, în procedura contencioasă, judecătorul nu este obligat să extindă din oficiu cadrul procesual subiectiv, aspectul fiind lăsat la latitudinea sa*” – a se vedea: A. Tabacu, A. Drăghici, *Disponibilitatea părților și rolul judecătorului în procesul civil*, în *Analele Universității Babeș-Bolyai Cluj Napoca, Studia Jurisprudentia nr. 2/2010*, p. 91. Cu titlu de exemplu, autoarele evocă ipoteza transmiterii convenționale a dreptului litigios *pendente litii*, împrejurare adusă la cunoștința instanței. În situația în care terțul nu este în procesat nici ca urmare a inițiativei sale de a interveni în proces și nici din inițiativa uneia dintre părțile litigante, instanța poate aprecia din oficiu că se impune extinderea cadrului procesual subiectiv, caz în care va pune în discuția părților introducerea forțată a terțului în proces, cu consecința respingerii cererii, fără a se pronunța pe fond, dacă niciuna dintre părți nu își manifestă disponibilitatea în sensul de a cere introducerea în cauză a terțului.

¹² Potrivit art. 22 alin. (3) NCPC teza finală: *terțele persoane introduse forțat în proces în baza art. 78 C. pr. civ. „vor avea posibilitatea, după caz, de a renunța la judecată sau la dreptul pretins, de a achiesa la pretențiile reclamantului ori de a pune capăt procesului printr-o tranzacție”*. În mod similar, persoana introdusă în cauză potrivit dispozițiilor art. 78 alin. (1) și (2) C. pr. civ., deși va lua procedura în starea în care se află în momentul introducerii în proces, va putea solicita readministrarea probelor, sau administrarea de noi probe, iar actele de procedură ulterioare vor fi îndeplinite și față de acesta [art. 79 alin. (2) C. pr. civ.].

¹³ Hotărârea judecătorească prin care se procedează la respingerea cererii de chemare în judecată fără a fi cercetată pricina pe fond nu va avea autoritate de lucru judecat – a se vedea G. Boroș, M. Stancu, *Drept procesual civil*, Editura Hamangiu, București, 2015, p. 141.

¹⁴ I. Deleanu, *Noul Cod de procedură civilă*, vol. I (art. 1 - 621), Editura Universul Juridic, București, 2013, p. 52; S. Guinchard, Fr. Ferrand, C. Chainais, *Procedure Civile*, Editura Dalloz, Paris, 2009, p. 286-288.

¹⁵ Însuși reclamantul poate modifica cererea de chemare în judecată, în condițiile prevăzute de dispozițiile art. 204 Cod procedură civilă, după cum atât reclamantul cât și pârâtu pot formula cereri de intervenție forțată a terților în proces (chemare în judecată a altei persoane care ar putea pretinde aceleași drepturi ca și reclamantul (art. 68-71 C. pr. civ.); chemarea în garanție (art. 72-74 C. pr. civ.), iar pârâtu poate formula cerere de arătare a titularului dreptului (art. 75-77 C. pr. civ.) Mai mult decât atât, chiar terțele persoane introduse în proces forțat, din oficiu, vor putea, la rândul lor, să-și exercite drepturile procesuale recunoscute de lege, inclusiv în ceea ce privește atragerea altor terți în proces. Așadar, imutabilitatea litigiului trebuie privită într-o manieră relativă, și nu absolută.

¹⁶ În literatura de specialitate s-a arătat că există cazuri în care pârâtu poate cere instanței să dispună altceva decât a cerut reclamantul, fără însă a fi nevoit să depună cerere reconvențională. Astfel, potrivit art. 1710 alin. (2) C. civ., „*la cererea vânzătorului, instanța, ținând seama de gravitatea viciilor, și de scopul pentru care contractul a fost încheiat, precum și de alte împrejurări, poate dispune o altă măsură prevăzută la alin. (1) decât cea solicitată de cumpărător*” – a se vedea G. Boroș, M. Stancu, *Drept procesual civil*, Editura Hamangiu, București, 2015, p. 13. Considerăm că, pentru identitate de rațiune, pârâtu nu va fi nevoit să formuleze cerere reconvențională nici atunci când solicită aplicarea dispozițiilor art. 1222 alin. (3) C. civ., potrivit cu care „*în toate cazurile, instanța poate să mențină contractul, dacă cealaltă parte oferă, în mod echitabil, o reducere a propriei creanțe sau, după caz, o majorare a propriei obligații. Dispozițiile art. 1213 (C. civ. – n.n.) se aplică în mod corespunzător*”.

de judecată, care poate uza de dispozițiile art. 78 alin. (2) C. pr. civ.¹⁷, după cum, în situațiile expres prevăzute de lege, este obligată să dea eficiență dispozițiilor art. 78 alin. (1) C. pr. civ., și să introducă din oficiu un terț în cauză, chiar dacă părțile litigante se opun¹⁸. Prin urmare, imutabilitatea litigiului din perspectiva principiului disponibilității, ar trebui privită într-o manieră relativă, și nu absolută.

4. Dreptul părților de a stabili limitele sesizării instanței, sub aspectul obiectului cererii de chemare în judecată și a cauzei acesteia. Reprezintă recalificarea juridică a actelor și faptelor deduse judecării o limită a principiului disponibilității?

În principiu, părțile litigante stabilesc obiectul judecării, așa cum statuează în mod neîndoielnic alin. (2) al art. 9 C. pr. civ., potrivit cu care „*obiectul și limitele procesului sunt stabilite prin cererile și apărările părților*”, și, respectiv, art. 22 alin. (6) din același act normativ, care dispune că „*judecătorul trebuie să se pronunțe asupra a tot ceea ce s-a cerut, fără însă a depăși limitele investiției, în afară de cazurile în care legea ar dispune altfel*”¹⁹.

Principiul disponibilității prezintă relevanță inclusiv în ceea ce privește calificarea juridică a cererilor și apărărilor părților²⁰, ridicându-se astfel întrebarea în ce măsură, ca efect al respectării disponibilității părților, instanța ar fi ținută de calificarea pe care părțile o dau, pe de o parte, actelor și faptelor deduse judecării, iar pe de altă parte, cererilor și apărărilor cu care investesc instanța.

Miza chestiunii în discuție este importantă, în contextul în care calificarea juridică a cererii decide practic regimul juridic procesual al acesteia: taxa de timbru, competența instanței, mijloacele de probă admisibile, căile de atac, autoritatea de lucru judecat etc., iar o eventuală calificare eronată a actelor și faptelor deduse judecării semnifică, practic, o veritabilă încălcare a dreptului.

Așa cum s-a arătat în doctrină, obiectul și cauza cererii de chemare în judecată sunt elemente definitorii pentru operațiunea de calificare juridică a cererii²¹.

Fie că a fost considerată a fi scopul spre care tinde cel care intenționează demersul judiciar²², fie că a fost considerată însuși temeiul juridic al cererii, respectiv fundamentul juridic al dreptului pe care o parte

¹⁷ Așa cum s-a remarcat, pot fi incluse în această categorie și cererile de chemare în judecată care vizează desființarea anumitor raporturi juridice cu pluralitate de părți. Astfel, art. 1256 Cod civil stipulează că „*în cazul contractelor cu mai multe părți în care prestația fiecărei părți este făcută în considerarea unui scop comun, nulitatea contractului în privința uneia dintre părți nu atrage desființarea în întregime a contractului, afară de cazul în care participarea acesteia este esențială pentru existența contractului (s. n.)*”. În cea din urmă ipoteză, judecătorul va fi obligat să extindă cadrul procesual, coparticiparea procesuală fiind necesară, față de împrejurarea că un astfel de act juridic nu poate deveni nul pentru unele părți, în timp ce rămâne valabil pentru celelalte – A. Tabacu, A. Drăghici, *Disponibilitatea părților (...)*, op. cit., p. 92.

¹⁸ În doctrină s-a observat că „*modul de soluționare a extinderii cadrului procesual subiectiv din oficiu (...), determină concluzia că nu se trece efectiv peste disponibilitatea părților, însă acestea își asumă consecințele grave ale respingerii cererii, dacă nu împărtășesc aceeași opinie ca instanța până la eventuala cenzurare a acestui punct de vedere în instanța de control judiciar, părțile nu-și vor vedea soluționată cererea în fond*” – A. Tabacu, A. Drăghici, *Disponibilitatea părților (...)*, op. cit., p. 91.

¹⁹ În același sens, art. 397 C. pr. civ. statuează că „*instanța este obligată să se pronunțe asupra tuturor cererilor deduse judecării. Ea nu poate acorda mai mult sau altceva decât s-a cerut, dacă legea nu prevede altfel*”, iar art. 477 alin. (1) C. pr. civ. conține dispoziții similare cu privire la judecata în apel, statuând că „*instanța de apel va proceda la rejudecarea fondului în limitele stabilite, expres sau implicit, de către apelant (s.n.), precum și cu privire la soluțiile care sunt dependente de partea din hotărâre care a fost atacată.*” În ceea ce privește căile extraordinare de atac, revizuirea se poate cere atunci când instanța „*s-a pronunțat asupra unor lucruri care nu s-au cerut sau nu s-a pronunțat asupra unui lucru cerut, ori s-a dat mai mult decât s-a cerut*”.

²⁰ Pentru o analiză complexă și nuanțată a acestui subiect, a se vedea: Gh.-L. Zidaru, *Este instanța îndreptățită să schimbe calificarea juridică a cererii formulate? Reflecții din perspectiva principiului iura novit curia*, în *Revista Română de Drept Privat* nr. 2/2014, p. 168-204. În mod judicios autorul remarcă faptul că sintagma „*a da calificarea juridică unei cereri*” nu rezumă prerogativele instanței la activitatea de stabilire a temeiului de drept aplicabil, ci aceasta va fi ținută și să identifice natura juridică reală a cererii, a categoriei ori a instituției juridice aplicabile. – Gh.-L. Zidaru, op. cit., p. 195.

²¹ Referitor la acest aspect, într-o opinie s-a spus că: „*Trei aspecte sunt esențiale pentru determinarea cadrului procesual obiectiv: faptele prezentate de parte, calificarea lor juridică, anume invocarea unui temei juridic pentru pretenția formulată și încadrarea în norma de drept, respectiv invocarea unui text de lege, în care se găsește reflectată pretenția*” – a se vedea A. Tabacu, A. Drăghici, *Disponibilitatea părților (...)*, op. cit., p. 93.

²² A se vedea: M. Tăbărcă, op. cit., vol. I (2013), p. 160; V.M. Ciobanu, *Tratat teoretic și practic (...)*, op. cit., vol. I, 1997, p. 263.

îl valorifică împotriva celeilalte²³, cauza acțiunii civile este unul dintre elementele esențiale ale acțiunii civile, alături de obiectul acțiunii și părțile între care se leagă raportul juridic de drept procesual. În doctrină se face distincție între *causa petendi*, respectiv cauza acțiunii civile, și *causa debendi* – cauza cererii de chemare în judecată²⁴, temeiul ei juridic²⁵, specificându-se, totodată, faptul că indicarea fundamentului pretențiilor reclamantului nu echivalează cu indicarea de către acesta a normelor de drept incidente în speță, această din urmă chestiune fiind opera judecătorului, potrivit principiului *iura novit curia*²⁶.

Obiectul acțiunii civile îl constituie „*ceea ce părțile înțeleg să supună judecății, ceea ce ele pretind ca judecătorii să verifice, să aprecieze, să constate, să judece*”²⁷, prin intermediul obiectului urmărindu-se, „*protecția dreptului subiectiv civil sau a unui interes ce se poate realiza doar pe calea acțiunii în justiție*”²⁸.

Pentru a lămuri chestiunea supusă dezbaterii, respectiv dacă judecătorul poate schimba calificarea juridică a cererii fără a încălca astfel principiul disponibilității, trebuie să ținem seama în primul rând de dispozițiile art. 22 alin. (1) C. pr. civ., potrivit cu care „*judecătorul soluționează litigiului conform regulilor de drept care îi sunt aplicabile*”, ceea ce înseamnă că, independent de faptul că părțile nu ar indica niciun temei de drept pentru cererile și apărările lor, sau ar indica un temei de drept greșit, **judecătorul are îndatorirea legală** (s.n.) de a identifica normele de drept incidente în speța dedusă judecății, prin

²³ A se vedea: I. Stoenescu, S. Zilberstein, *Drept procesual civil*, 1983, op. cit., p. 237; E. Herovanu, *Principiile procedurii judiciare*, op. cit., 1932, p. 195-198. În opinia autorului Gh.-L. Zidaru, „*cauza constituie însă actul sau faptul juridic care constituie fundamentul dreptului reclamat; ea nu trebuie căutată în normele de drept, ci în „principiul generator al dreptului reclamat” (...)*”- Gh.-L. Zidaru, *Este instanța îndreptățită să schimbe calificarea juridică (...)*, op. cit., p. 192.

²⁴ Așa cum judicios s-a remarcat, dacă reclamantul se rezumă la a solicita obligarea pârâtului la plata unei sume de bani, fără să arate cauza în temeiul căreia pârâtul ar datora suma respectivă (achitarea prețului pentru bunul pe care pârâtul cumpărat; restituirea de către pârât a sumei împrumutată de la reclamant; repararea unei pagube pe care pârâtul a produs-o reclamantului etc.), respectiv fără să arate motivele de drept care justifică pretenția formulată, această singură precizare nu va putea fi considerată îndestulătoare „*pentru conturarea valabilă a raportului juridic litigios*” – A.-A. Chiș, Gh.-L. Zidaru, *Rolul judecătorului (...)*, op. cit., p. 69. Referitor la același aspect, în doctrina mai veche se arată că: „*(...) o cerere având ca obiect evacuarea sau predarea unei case, fără nicio lămurire alta, fără nimic în conținutul ei care să conducă la caracterizarea și justificarea pretențiunii ridicate, e o cerere neconcludentă, inadmisibilă (după împrejurări, neserioasă chiar) și cu privire la care niciun tribunal nu ar putea statua printr-o hotărâre favorabilă, adecă de admitere; deși o asemenea cerere de evacuare ar fi la prima vedere o cerere cu obiect precis, deci conformă cu cerințele legii. Că, pentru ca judecătorul să o poată lua în cercetare, ar trebui ca el să cunoască ce semnificație juridică are evacuarea sau predarea imobilului, pe ce temei juridic se bazează, ce o provoacă și ce o legitimează. (...) Evacuarea și predarea unui imobil poate fi deci concluzia unei acțiuni posesorii, a unei acțiuni în revendicare, a unei acțiuni în rezoluțiunea sau anularea unui contract de locațiune; ea poate rezulta dintr-un drept de proprietate, de uzufruct, de habitație, de concesiune, de folosință și așa mai departe*”. – a se vedea: E. Herovanu, *Legea pentru accelerarea judecăților din 11 iulie 1929, comentată și adnotată*, Editura Cultura Poporului, București, 1937, p. 50-53, apud A.-A. Chiș, Gh.-L. Zidaru, *Rolul judecătorului (...)*, op. cit., p. 69.

²⁵ S-a arătat că, „*în cazul în care se revendică un bun de la o persoană, cauza acțiunii o constituie deținerea abuzivă a bunului de către acea persoană și voința de a face ca această deținere să înceteze, stabilindu-se o stare corespunzătoare a dreptului pretins, iar cauza cererii de chemare în judecată poate fi contractul, succesiunea etc.*” – a se vedea: V.M. Ciobanu, T.C. Briciu, C.C. Dinu, *Drept procesual civil. Curs de bază... (op. cit.)*, p. 119. Referitor la *causa petendi*, într-o altă lucrare s-a arătat că „*judecătorul nu poate să schimbe faptele care reprezintă cauza petendi a acțiunii, numai partea fiind în măsură să le cunoască și să le reclame (...)*”, și nici nu va putea schimba temeiul cererii, în sensul de izvor al dreptului invocat (act sau fapt juridic), însă va putea să interpreteze actul juridic dedus judecății, pentru a aprecia asupra încadrării juridice – A. Tabacu, A. Drăghici, *Disponibilitatea părților...* (op. cit.), p. 93-94.

²⁶ A.-A. Chiș, Gh.-L. Zidaru, *Rolul judecătorului (...)*, op. cit., p. 70. Cu toate acestea, în cazul în care instanța dă calificarea juridică exactă a cererii (indiferent dacă aceasta nu fusese calificată în niciun fel de către reclamant, cât și în cazul în care aceasta fusese calificată greșit), este datorare să o pună în discuția părților în prealabil, pentru respectarea principiului contradictorialității. În acest sens, în practica judiciară aferentă Codului civil de la 1865 s-au statuat următoarele: „*instanțele judecătorești nu sunt legate de calificarea juridică pe care partea o dă unui anumit fapt, mai ales atunci când este lipsită de experiență sau pregătire de specialitate, ci, dimpotrivă, sunt îndatorate să-i dea un ajutor activ în vederea ocrotirii drepturilor și intereselor sale; în acest scop, ele au datoria de a pune în dezbatere orice împrejurare de fapt sau de drept care ar duce la dezlegarea justă a pricinii, chiar dacă împrejurarea găsită concludentă de instanță nu este invocată anume în cerere*.” – Trib. Supr. civ., Dec. nr. 642 / 14 aug. 1953, *Culegere de decizii, 1952-1954, vol. I, p. 335, apud G. Porumb, op. cit., p. 302.*

²⁷ V. M. Ciobanu, *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*, vol. I, 1997 (op. cit.), p. 262. În mod pragmatic, reputatul autor remarcă faptul că „*(...) acțiunea aduce în discuție o problemă de fapt (s.n.) și o problemă de drept (...)*”. Cu privire la relevanța modului în care se apreciază valoarea obiectului acțiunii civile, a se vedea I. Leș, *Valoarea obiectului litigiului, – element important al acțiunii civile*, în *Revista Română de Executare Silită*, nr. 3/2017, p. 54-69.

²⁸ V.M. Ciobanu, T.C. Briciu, C.C. Dinu, *Drept procesual civil. Curs de bază (...)* op. cit., p. 119.

raportare la starea de fapt relatată de reclamant prin cererea de chemare în judecată, și, respectiv, starea de fapt invocată de către pârât prin întâmpinare sau acțiunea reconvențională²⁹.

Această îndatorire a instanței rezultă fără echivoc din dispozițiile art. 22 alin. (4) C. pr. civ., care statuează că „Judecătorul dă sau restabilește calificarea juridică a actelor și faptelor deduse judecării, chiar dacă părțile le-au dat o altă denumire”³⁰, dar și din dispozițiile art. 7 C. pr. civ., care consacră principiul legalității: „Procesul civil se desfășoară în conformitate cu dispozițiile legii. Judecătorul are îndatorirea de a asigura respectarea dispozițiilor legii privind realizarea drepturilor și îndeplinirea obligațiilor din proces”. În teza finală a alin. (4) a art. 22 C. pr. civ., legiuitorul stipulează însă că, în cazul în care calificarea juridică la care s-ar ajunge ca urmare a exercitării de către instanță a prerogativei restabilirii calificării juridice, „judecătorul este obligat să pună în discuția părților calificarea juridică exactă”, ceea ce reprezintă o recunoaștere de către legiuitor a efectelor principiului contradictorialității, consacrat explicit în art. 14 C. pr. civ., în special în alin. (6) al acestui articol, după cum urmează: „Instanța își va întemeia hotărârea numai pe motive de fapt și de drept, pe explicații și pe mijloace de probă care au fost supuse, în prealabil, dezbaterii contradictorii”³¹. Așa cum s-a subliniat în doctrină, dispozițiile art. 22 alin. (4) C. pr. civ. își justifică rațiunea prin aceea că, dacă instanța ar trebui să soluționeze procesul fiind ținută de calificarea juridică propusă de reclamant³², și ar ajunge la concluzia că aceasta este eronată, soluția ar fi respingerea cererii de chemare în judecată, cu consecința practică a nerezolvării conflictului dintre

²⁹ În acest sens, s-a afirmat că judecătorul „trebuie să facă încadrarea juridică a cererii”, pornind de la identificarea categoriei juridice ori instituției pe care reclamantul își întemeiază cererea – A. Tabacu, A. Drăghici, *Disponibilitatea părților (...)*, op. cit., p. 89. În opinia autoarei M. Tăbărcă, „temeiul de drept” este reprezentat de normele de drept aplicabile în cauză, respectiv „textele de lege a căror incidență o evocă partea, spre deosebire de „temeiul juridic”, care este cauza cererii de chemare în judecată, fundamentul raportului juridic litigios” – M. Tăbărcă, op. cit., p. 146.

³⁰ Autorul Gh.-L. Zidaru atrage atenția că dispozițiile art. 22 alin. (4) C. pr. civ. nu trebuie să ne ducă cu gândul la instituția cererii greșit denumite, reglementate de art. 152 C. pr. civ., întrucât art. 22 alin. (4) vizează încadrarea juridică greșită a „actelor și faptelor deduse judecării”, ceea ce semnifică faptul că eroarea poartă asupra calificării juridice a raportului juridic de drept substanțial dedus judecării, și nu (doar) asupra denumirii cereri. – a se vedea: Gh.-L. Zidaru, *Este instanța îndreptățită să schimbe calificarea juridică...*, (op. cit.), p. 192.

³¹ În acest sens, autorul Gh. - L. Zidaru susține următoarele: „Cu alte cuvinte, instanța nu ar putea pur și simplu să ignore la motivarea hotărârii calificarea juridică și argumentele asupra cărora reclamantul a insistat și să se raporteze exclusiv la propria sa calificare, întrucât, procedând astfel, s-ar nesocoti principiul fundamentale ale procesului civil, respectiv disponibilitatea, contradictorialitatea și dreptul la apărare; după cum rezultă și din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, nu este suficient ca instanța să „audă” un argument, ci mai este necesar să-l trateze, cel puțin în substanța sa, în cuprinsul hotărârii sale, arătând motivat de ce anumite pretenții și apărări au fost primite ori înlăturate” – Gh.-L. Zidaru, *Este instanța îndreptățită să schimbe calificarea juridică...*, (op. cit.), p. 196, nota de subsol 87.

³² Potrivit dispozițiilor art. 194 lit. d) C. pr. civ., „cererea de chemare în judecată va cuprinde: (...) d) motivele de fapt și de drept pe care se întemeiază cererea”. De menționat că, potrivit modificărilor aduse art. 200 alin. (4) C. pr. civ. prin Legea nr. 310/2018, omisiunea reclamantului de a indica temeiul de drept al cererii de chemare în judecată nu mai poate atrage sancțiunea anulării cererii în etapa regularizării. Modificarea pare să fie justificată de o reflectare mai atentă a legiuitorului asupra semnificației dispozițiilor art. 22 alin. (4) C. pr. civ., care relevă că instanța are nu numai prerogativa, ci și obligația de a da calificarea juridică a unei cereri de chemare în judecată, în cazul în care reclamantul nu a făcut-o, și, respectiv, de „a îndrepta” o calificare juridică eronată, în măsura în care reclamantul ar fi indicat-o greșit. Cum însă exercitarea de către instanță a acestor atribuții poate avea loc numai cu respectarea principiului contradictorialității, sancționarea părții reclamante pentru această omisiune nu poate fi realizată în etapa de regularizare. Modificarea adusă de Legea nr. 310/2018 nu este la adăpost de critică, deoarece, așa cum îndreptățit s-a observat, „soluția nu are în vedere situația pârâtului, care în lipsa unei calificări în drept, asumată de reclamant, va fi obligat să își „construiască” apărarea, exprimată în întâmpinare, pe baza propriei calificări a faptelor prezentate de reclamant” – a se vedea: T.C. Briciu, M. Stancu, C.C. Dinu, Gh.-L. Zidaru, P. Pop, *Comentarii asupra modificării noului Cod de procedură civilă prin Legea nr. 310/2018. Între dorința de funcționalitate și tendința de restaurație*, <https://www.juridice.ro/essentials/2901/comentarii-asupra-modificarii-noului-cod-de-procedura-civila-prin-legea-nr-310-2018-intre-dorinta-de-funcionalitate-si-tendinta-de-restauratie> (sursă accesată la data de 31 martie 2019).

În concluzie, în opinia acestor autori, „(...)neindicarea **motivei de drept** poate atrage în continuare nulitatea cererii de chemare în judecată, dar nulitatea este **virtuală**, proba vătămării revenind celui care o invocă, și va opera numai în etapa cercetării procesului iar nu în faza de regularizare. Totodată, credem că nulitatea va interveni doar excepțional, când pretențiile formulate și motivele de fapt invocate sunt insuficient de precise și nu permit instanței să-și exercite prerogativa calificării juridice, reglementată imperativ de art. 22 alin. (1) și (4) NCPC”.

părțile litigante³³. Desigur că chestiunea „sensibilă” este cea referitoare la concilierea principiului disponibilității cu ingerința judecătorului pe tărâmul cauzei acțiunii civile, intervenție justificată de imperativul aflării adevărului. În acest sens, s-a spus că „(...) *dacă judecătorul dispune recalificarea juridică a cererii împotriva voinței titularului acesteia, el va invita părțile să formuleze motive și apărări, respectiv să administreze probe, și sub aspectul calificării juridice noi, dar va explica în cuprinsul hotărârii și de ce nu este incidentă calificarea juridică asupra căreia reclamantul insistă, urmând ca, în final, să se pronunțe, argumentat, asupra tuturor temeiurilor juridice invocate*”³⁴.

În concluzie, în temeiul dispozițiilor art. 22 alin. (4) C. pr. civ., judecătorul nu va putea schimba starea de fapt, și, implicit, nici *causa debendi* – aceste elemente configurând imutabilitatea litigiului, din perspectiva principiului disponibilității³⁵. În acest sens, pornind de la premisa că, prin cauza cererii de chemare în judecată s-ar înțelege situația de fapt calificată juridic, rezultă că instanța este ținută de cauza cererii de chemare în judecată ori a actului de procedură având această natură juridică (cerere reconvențională, intervenție voluntară principală etc.), neputând să o modifice sub pretextul aplicării principiului *iura novit curia*.

Poate fi limitată prerogativa judecătorului de a schimba calificarea juridică a actelor și faptelor deduse judecății, și, implicit, calificarea cererilor cu care este sesizat? Dispozițiile alin. (5) ale art. 22 C. pr. civ. îndreptățesc răspunsul afirmativ la această întrebare, statuând următoarele: „*Cu toate acestea, judecătorul nu poate schimba denumirea sau temeiul juridic, în cazul în care părțile, în virtutea unui acord expres privind drepturi de care, potrivit legii, pot dispune, au stabilit calificarea juridică și motivele de drept asupra cărora au înțeles să limiteze dezbaterile, dacă astfel nu se încalcă drepturile sau interesele legitime ale altora*”. Prin urmare, chiar dacă, potrivit alin. (4) al art. 22 C. pr. civ., judecătorul dă sau restabilește calificarea juridică a actelor și faptelor deduse judecății, această regulă nu-și va găsi aplicarea în situația în care părțile litigante, „*în baza unui acord expres privind drepturi de care, potrivit legii, pot dispune*”, au stabilit atât calificarea juridică a actelor și faptelor deduse judecății, cât și motivele de drept asupra cărora doresc să limiteze dezbaterile, însă sub rezerva ca, prin încheierea unui astfel de acord, să nu fie încălcate drepturile sau interesele legitime ale altora. Așadar, pentru a opera prevederea stipulată în art. 22 alin. (5) C. pr. civ., pe de o parte, acordul părților trebuie să fie „*expres*”³⁶, iar pe de altă parte, instanța trebuie să cerceteze din oficiu dacă limitarea convenită de părți în temeiul principiului disponibilității, nu tinde la o eventuală încălcare a drepturilor terților. În doctrină³⁷ s-a afirmat că ar putea fi încadrate în

³³ În jurisprudența generată sub auspiciile Codului de procedură civilă de la 1865 s-a statuat că „*este îndatorirea instanței și expresia rolului său activ de a da cererilor greșit intitulate calificarea corectă în justiție în funcție de voința reală a părților. În caz contrar, instanța nu soluționează cererea cu care a fost în mod obiectiv investită, ci se pronunță asupra unui lucru care nu s-a cerut, aspect circumscris motivului de casare prevăzut la art. 304 pct. 6 C. pr. civ.*” – Curtea de Apel București, Secția a VI-a comercială, Decizia nr. 562/R/2007, publicată în *Culegere de practică judiciară pe anul 2007*, vol. 2, Editura Wolters Kluwer, p. 524. În sens contrar, autoarea M. Tăbărcă apreciază că „*În orice caz, nu se poate reproșa judecătorului, care s-a pronunțat în raport cu temeiul de drept invocat de către reclamant, respingând acțiunea, că nu a examinat pretențiile reclamantului în baza altor reguli de drept. Art. 22 alin. (4) C. pr. civ. stabilește o facultate, și nu o obligație pentru judecător.*” – a se vedea: M. Tăbărcă, *Drept procesual civil. Teoria generală*, vol. I, 2013, (op. cit.), p. 147. În sensul că aplicarea corectă a legii nu reprezintă (doar) un drept al instanței judecătorești, ci devine o obligație, potrivit prevederilor noului Cod de procedură civilă, a se vedea, Gh.-L. Zidaru, *Este instanța îndreptățită să schimbe calificarea juridică...*, (op. cit.), p. 198, unde acest autor afirmă că „*instanța fiind în drept și chiar obligată (s.n.) să califice corect cererea, să identifice și să dea eficiență dreptului aplicabil, potrivit adagiului iura novit curia*”. În același sens, a se vedea și I. Deleanu, *Tratat de procedură civilă*, Editura Wolters Kluwer, București, 2011, p. 751.

³⁴ A se vedea: Gh.-L. Zidaru, *Este instanța îndreptățită să schimbe calificarea juridică...*, (op. cit.), p. 196, unde autorul arată că judecătorul „*(...) va pune calificarea juridică corectă în discuția părților, dar nu într-o manieră ultimativă ori exclusivă, ci sub forma unei ipoteze – care însă nu poate fi sibilinică sau eliptică, sub cuvânt de a evita „antepronunțarea”, ci clar formulată și motivată – de natură a semnala părților că cererea poate fi privită și dintr-o perspectivă pe care, eventual, au ignorat-o ori au înlăturat-o în mod nejustificat*”.

³⁵ Astfel, dacă instanța a fost sesizată cu o acțiune în anularea contractului pentru violență, aceasta nu ar putea desființa contractul pentru lipsa formei *ad validitatem*, sau pe baza unui alt motiv neinvocat de reclamant; dacă se solicită declararea nulității unui testament olograf pe considerentul că acest act nu a fost scris, datat și semnat de mâna testatorului, instanța nu l-ar putea anula pentru incapacitatea testatorului de a dispune de bunurile sale. – a se vedea G. Boroi, M. Stancu, op. cit., p. 15.

³⁶ Referitor la acest aspect, în mod subtil în doctrină s-a remarcat că „*Faptul că părțile nu se află în dispută asupra denumirii ori asupra cauzei cererii de chemare în judecată nu înseamnă că există acordul cerut de textul enunțat*” - M. Tăbărcă, op. cit., vol. I, p. 148.

³⁷ A. Tabacu, A. Drăghici, *Disponibilitatea părților...* (op. cit.), p. 95.

această situație convențiile prin care părțile tranzacționează asupra drepturilor minorilor sau cererile în care părțile își dispută de conivență proprietatea unui bun care aparține altei persoane³⁸, ori clamează protecția legii insolvenței, cu scopul de a se eschiva de la plata accesoriilor creanțelor, și chiar de la plata creanțelor chirografare.

În concluzie, chiar dacă procesul civil ar putea fi socotit „o afacere privată”³⁹, instanța este îndreptățită să cenzureze, în condițiile prevăzute de lege, prerogativele conferite părților litigante de principiul disponibilității, în temeiul principiului legalității procesului civil, în scopul aflării adevărului în cauză.

³⁸ În sfera cazurilor de simulație privind participanții la proces se regăsesc cazurile de interpunere de persoane (spre exemplu, pentru a atrage competența unei instanțe, este cesionată fictiv creanța susceptibilă de a deveni litigioasă, unei persoane care domiciliază în raza teritorială a instanței „dezirabile”), dar și cazurile de simulație privind obiectul litigiului (un creditor fictiv îl acționează în justiție pe debitor, cu intenția ca, prin emolumentul litigiului, să-i fraudeze pe creditorii reali) – a se vedea C. Leaua, F. Baias, *Unele considerații privind simulația în procesul civil*, în *Revista Română de Drept Privat* nr. 3/2012, p. 47-48.

³⁹ I. Leș, *Reflecții privitoare la controlul judecătoresc asupra actelor de dispoziție ale părților în procesul civil*, în „Dreptul” nr. 3/2016, p. 12; C. Alexe, *Rolul activ al judecătorului și abuzul de drept în procesul civil român actual (lucr. cit.)*, p. 189.